

รูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยเชิงพุทธบูรณาการ
สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑
A Buddhist Integrated Model for Instilling the Disciplinary
Desirable Attribute into High School Students of
Banharnjamsaiwittaya 1 School

กัญญาพัชร เกตุแก้ว*

Kanyapat Ketkaew

ประพันธ์ ศุภษร**

Prapan Supasorn

ตวงเพชร สมศรี***

Toungpecth Somsri

นิสิตปริญญาเอก, พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา,
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

Ph.D.student, Doctor of Philosophy, Buddhist studies,

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Email: k88kanyapat@gmail.com

Received: April 11, 2022

Revised: September 06, 2022

Accepted: September 10, 2022

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อเสนอรูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ด้านวินัยเชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ โดยใช้การวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วยการศึกษาภาคเอกสารและภาคสนามโดยการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ รูป/คน ประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญพระพุทธศาสนา คือพระสงฆ์ จำนวน ๒ รูป ผู้อำนวยการโรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ ท่าน คุณครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษา ปีที่ ๔-๖ จำนวน ๓ ท่าน ผู้ปกครองนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ จำนวน ๓ คน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๙ คน ผลของการวิจัยพบว่า (๑) การปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะการที่มีวินัยที่ดีเป็นพื้นฐานของความสำเร็จและสร้างความสงบสุข

* นางสาวกัญญาพัชร เกตุแก้ว Miss Kanyapat Ketkaew

** รศ.ดร.ประพันธ์ ศุภษร Assoc.Prof.Dr.Prapan Supasorn ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis advisor.

*** ผศ.ดร.ตวงเพชร สมศรี Asst.Prof.Dr.Toungpecth Somsri ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ Thesis advisor.

ให้เกิดขึ้นในสังคม ให้นักเรียนมีพฤติกรรมและอารมณ์ที่สามารถควบคุมตนเอง ไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน เมื่อนักเรียนเติบโตขึ้น สามารถส่งต่อความสุขไปสู่สังคมได้ด้วยจิตสำนึกที่ดี (๒) หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมกับการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย ได้แก่ กุศลกรรมบถ ๑๐ และทศ ๖ ซึ่งทั้ง ๒ หลักธรรมเป็นหลักธรรมที่สอนการประพฤติปฏิบัติตนต่อตนเองและต่อผู้อื่น (๓) “KANYAPAT MODEL” เป็นรูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ ประกอบด้วย (๑) คุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย หมายถึง ลักษณะที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับนักเรียนประกอบด้วย ตรงต่อเวลา รับผิดชอบการทำงาน และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น (๒) ทฤษฎีของเมาเรอร์ (Mowrer) เมอร์เรอร์ ให้ความสำคัญกับการเลี้ยงดูเป็นอันดับแรกการเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโต อันดับสองคือ การให้ความรัก ความอบอุ่น ความผูกพัน การเลี้ยงดูและการให้ความรัก จะนำไปสู่การปฏิบัติและการถ่ายทอดซึ่งแสดงออกด้วยการกระทำและคำพูด (๓) หลักพุทธธรรมสำหรับการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย ประกอบด้วย หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึงหนทางแห่งการทำดี ๑๐ ประการ คือ คิดดี ทำดี พูดดี และหลักทศ ๖ คือหลักการเกื้อกูลต่อบุคคลรอบข้างหรือการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลอื่น เกื้อกูล หมายถึงความสัมพันธ์อันดีที่ประพฤติปฏิบัติตนกับบุคคลรอบข้างทั้ง ๖ ทิศ ได้แก่ เกื้อกูลครอบครัว เกื้อกูลการศึกษา เกื้อกูลศาสนา เกื้อกูลกัลยาณมิตร

คำสำคัญ : รูปแบบ; การปลูกจิตสำนึก; คุณลักษณะอันพึงประสงค์; วินัย; นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

Abstract

In this research, the objective was purposely made to propose A Buddhist Integrated Model for Instilling the Disciplinary Desirable Attributes into High School Students of Banharnjamsaiwittaya 1 School. This research employed the qualitative research methodology done by studying documents and field research where interview of eighteen expertise, two of Buddhist scholars, one of school administrators, three teachers of high school, three parents of high school students from Banharnjamsaiwittaya 1 School, and nine of high school students. In the research, it was found that (1) the instillation of the disciplinary desirable attributes becomes so essential because having the good discipline is obviously regarded as the basis for successfulness and happiness in a society. (2) the principles of Buddha dhamma being suitable for the instillation of the discipline desirable attributes are concerned, there appear two types

of virtue: ten of wholesome courses of action and six directions. Both are ideally held as the suitable virtues whereby the discipline desirable attributes can be implanted. (3) “KANYAPAT MODEL” this was proposed by a researcher as the Buddhist integrated model for instilling the discipline desirable attributes into students in the secondary school level, Banharnjamsaiwittaya 1 School where in it could be held as follows: (1) the instillation of the disciplinary desirable attributes: characteristics desired to occur with students. There are punctual, responsible, and non-infringement of the rights of others. (2) Theory of Mower contained two explanations: first, raising children from birth until they grow up and second giving the true love to the children. Both of them it can convey by acting and speaking. (3) the principles of Buddha dhamma being suitable for the instillation of the discipline desirable attributes are concerned ten of wholesome courses of action: good thinking, good making and good speaking and six directions; maintain of Family, maintain of education, maintain of religion and maintain of true friends.

Keywords : Model; instilling conscious; desirable characteristics; discipline; high school students

บทนำ

การศึกษาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ทั้งยังเป็นเครื่องมือในการสร้างกำลังคนของประเทศให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพตามที่มุ่งหวัง เพราะฉะนั้นกำลังคนจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาเป็นสำคัญ บทบาทของการศึกษาจะแทรกซึมเข้าไปในกระบวนการถ่ายทอดค่านิยมและเจตคติ ให้ผู้เรียนมีความรู้ความสามารถตามความจำเป็น เพื่อพัฒนาความเป็นอยู่มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ตามหลักสูตรที่กำหนดขึ้น และมีมาตรฐานการดำรงชีวิตให้ดีขึ้น นอกจากนี้การศึกษายังเป็นกระบวนการที่จะช่วยเปลี่ยนแปลงสังคมให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจอีกใตหนึ่งด้วย^๑ สอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐- ๒๕๖๔) ที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคนให้มี

^๑ สุนีย์ ภูพันธ์, แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร, (เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

ความเป็นคนที่สมบูรณ์มีวินัย ใฝ่รู้มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคนทุกช่วงวัย^๒ และในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ได้กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ ๘ ประการ ได้แก่ รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ ซื่อสัตย์สุจริต มีวินัย ใฝ่เรียนรู้ อยู่อย่างพอเพียง มุ่งมั่นในการทำงาน รักความเป็นไทย และมีจิตสาธารณะ เพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม ค่านิยม สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ทั้งในฐานะพลเมืองไทยและพลโลก^๓ จากหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในการพัฒนาให้ผู้เรียนบรรลุตามวัตถุประสงค์ จำเป็นต้องอาศัยการบริหารจัดการและการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่าย ได้แก่ ผู้บริหาร สถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษา ครูผู้สอน ครูที่ปรึกษา ผู้ปกครอง และชุมชนต้องร่วมมือกันปลูกจิตคุณลักษณะอันพึงประสงค์ให้เกิดแก่ผู้เรียนอย่างต่อเนื่องเพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนเพิ่มเติมจากคุณลักษณะที่กำหนดไว้ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่ม สร้างเอกลักษณ์เกี่ยวกับคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมในการดำรงชีวิตของผู้เรียนให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่นและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุขชีวิตดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ความว่า “คนที่มีระเบียบวินัยนั้น เป็นผู้ที่มีเข้มแข็ง เป็นผู้ที่มีหวังดีต่อตนเอง เป็นผู้ที่จะมีความสำเร็จ ในอนาคต การปฏิบัติความมีระเบียบวินัย การปฏิบัตินั้นสำเร็จ การศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ ทัศนคติ และคุณธรรมของบุคคล เพื่อให้เป็นบุคคลนั้นพลเมืองที่มีคุณภาพ”^๔

โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ เป็นโรงเรียนของรัฐบาลที่ทำการสอนในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษา เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๖ และ หลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ ๑ ถึงระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นปีที่ ๓ การเรียนเป็นแบบสหศึกษา ในภาคเรียนที่ ๑ ปีการศึกษา ๒๕๖๔ มีนักเรียน จำนวน ๒,๒๑๕ คน ครูและบุคลากรทางการศึกษา จำนวน ๑๔๑ คน บทบาทหน้าที่ของครูในโรงเรียนนอกจากการสอนให้นักเรียนมีความรู้ในแต่ละรายวิชาแล้วยังต้องมีหน้าที่ที่ต้องปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ทั้ง ๘ ประการ ให้กับนักเรียน ในช่วงเวลาที่ผ่านมาจะพบว่า นักเรียนกระทำผิดกฎระเบียบวินัย ในเรื่องการแต่งกาย การมาโรงเรียนสาย ขาดการตรงต่อเวลา ขาดความรับผิดชอบต่อการทำงานที่ได้รับมอบหมาย ขาดความเคารพยำเกรงครูหรือผู้อาวุโส

^๒ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๐), หน้า ๔.

^๓ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑), หน้า ๗-๘.

^๔ พระราชดำรัสพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ จังหวัดสงขลา ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา ๑๐ กันยายน ๒๕๒๔.

ขาดกาลเทศะในการแสดงออก เช่น เล่นกันและพูดคุยเสียงดังในขณะที่ทำกิจกรรมหน้าเสาธง ขณะเรียนหนังสือ หรือขณะมีการประชุมนักเรียน และการละเมิดสิทธิผู้อื่น โดยการการด่าทอ ล้อเลียนชื่อพ่อแม่ จนเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะวิวาท ชกต่อย ทำร้ายร่างกายกัน ทำให้โรงเรียนเกิดความไม่เรียบร้อย ผู้ปกครองได้รับผลกระทบจากการกระทำที่ผิดวินัยของนักเรียน ครูต้องเพิ่มภาระหน้าที่ในการเจรจาไกล่เกลี่ย และสิ่งที่สำคัญที่สุดคือนักเรียนที่จบการศึกษาแล้วออกไปสู่ชุมชนและสังคม จะเป็นผู้ขาดวุฒิภาวะด้านวินัยอันพึงประสงค์

จากสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยมีความเห็นว่า การปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย ให้กับนักเรียนนั้นเป็นการเสริมสร้างความแข็งแกร่งในจิตใจ และวินัยเป็น ๑ ใน ๘ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ที่ถูกกำหนดไว้ในหลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ ในฐานะที่ผู้วิจัยปฏิบัติหน้าที่เป็นครูผู้สอนนักเรียนระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย (ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔-๖) และเป็นพุทธศาสนิกชน จึงมีความสนใจที่จะศึกษาการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยเชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ โดยการนำหลักพุทธธรรม คือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ที่เป็นหนทางแห่งการกระทำดี ๑๐ ประการ อันประกอบด้วยด้วยกาย วาจา ใจ และทศ ๖ คือหลักการเกื้อกูลตนเองกับบุคคลรอบข้างทั้ง ๖ ทิศ เพื่อสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล ทั้งกุศลกรรมบถ ๑๐ และ ทศ ๖ เมื่อนำมาบูรณาการกับการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยแล้ว ย่อมทำให้กาย วาจาและใจ ที่ปฏิบัติตนต่อบุคคลรอบข้างด้วยความเกื้อกูลทำให้เกิดพฤติกรรมที่ดีและก่อเกิดความมีวินัย ซึ่งวินัยเป็นรากฐานของความมั่นคงและความสำเร็จในการดำรงชีวิต

วัตถุประสงค์

เพื่อเสนอรูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เชิงพุทธบูรณาการสำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบภาคสนาม (Qualitative Field Research) โดยมีขั้นตอนการดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดย แนวคิด ทฤษฎี ความหมาย ความสำคัญและแนวทางของการปลูกจิตสำนึกด้านวินัย โดยความรู้ในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากตำรา หนังสือ เอกสารราชการ บทความและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากนั้น ผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลแล้วนำมาวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ ๒ การศึกษาในภาคสนาม ได้แก่ การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ ท่าน ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา จำนวน ๒ รูป ผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน ๑ ท่าน คุณครูที่ปรึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๓ ท่าน ผู้ปกครองนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๓ ท่าน และนักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย จำนวน ๔ ท่าน โดยการเลือกแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling)

ขั้นตอนที่ ๓ การรวบรวมข้อมูลเอกสารจากการสัมภาษณ์ นำมาวิเคราะห์และบูรณาการกับหลักพุทธธรรม และสังเคราะห์รูปแบบ

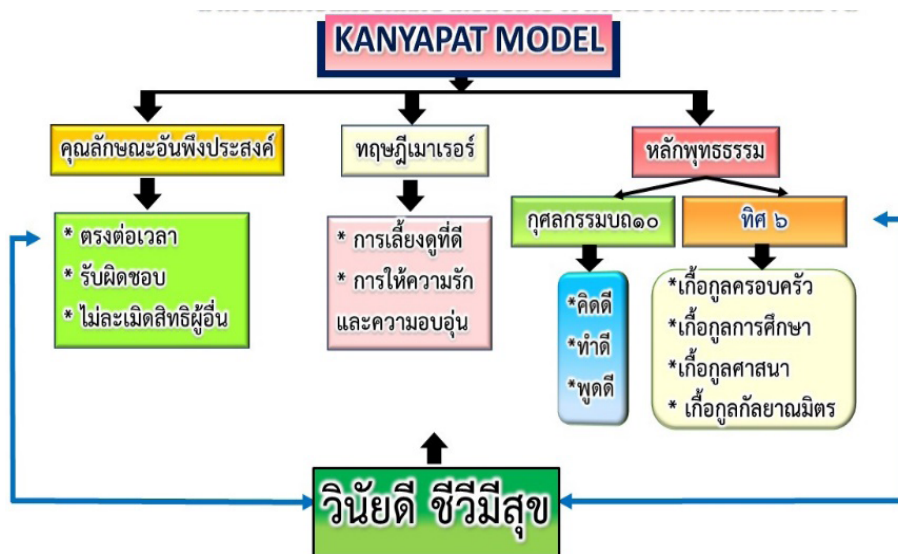
ขั้นตอนที่ ๔ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ ๕ สรุปผลการศึกษาวิจัยตามวัตถุประสงค์ องค์ความรู้ที่ได้รับ อภิปรายและนำเสนอผลการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

การศึกษาวินัยเรื่อง “รูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑” โดยมีวัตถุประสงค์ที่กล่าวแล้วข้างต้น ผู้วิจัยขอนำเสนอรูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑ ภายใต้ “KANYAPAT MODEL” สามารถอธิบายได้ ดังนี้

รูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบรรหารแจ่มใสวิทยา ๑

๑. คุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย หมายถึง ลักษณะที่ต้องการให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน ประกอบด้วย ตรงต่อเวลา รับผิดชอบการทำงาน และไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น ลักษณะดังกล่าวข้างต้น เป็นพฤติกรรมที่มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัย มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณภาพตามที่หลักสูตรแกนกลาง การศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑ กำหนดไว้ ซึ่งวินัยเป็น ๑ ใน ๘ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่เป็นพื้นฐานสำคัญของการใช้ชีวิตประจำวัน

๒. ทฤษฎีของเมอว์เรอร์ (Mowrer) เมอว์เรอร์ ให้ความสำคัญกับการเลี้ยงดูเป็นอันดับแรก การเลี้ยงดูเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโต เพราะเด็กจะเรียนรู้และซึมซับพฤติกรรมต่าง ๆ จากผู้เลี้ยงดู ไม่ว่าจะเป็นมารดา บิดา หรือญาติผู้ใหญ่ทั้งหลาย การอบรม เลี้ยงดู เด็กตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งเติบโต จะถูกฝังไปในจิตสำนึกของเด็ก อันดับสองคือ การให้ความรัก ความอบอุ่น ความผูกพัน จะนำไปสู่การ ปฏิบัติด้วยการอบรม สั่งสอน ถ้าผู้เลี้ยงดูไม่จะเป็นมารดา บิดา หรือญาติผู้ใหญ่ เลี้ยงดูด้วยการให้ความรัก ความเอาใจใส่ ความอบอุ่น การถ่ายทอดจะแสดงออกด้วยการกระทำและคำพูด ถ้าผู้เลี้ยงดูเด็กเล็ก ด้วยความมีระเบียบวินัย เช่น ในเรื่องการตรงเวลา รับผิดชอบในการทำงาน และการไม่ละเมิดสิทธิของผู้อื่น การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ คือการปลูกจิตสำนึกด้านความมีวินัยให้เกิดขึ้นกับเด็ก

๓. หลักพุทธธรรมสำหรับการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย ประกอบด้วย

๓.๑ กุศลกรรมบถ ๑๐

กุศลกรรมบถนั้น มีปรากฏในพระไตรปิฎกหลายเล่ม ในพระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค กล่าวไว้ว่า “กุศลกรรมบถ คือ ทางแห่งกุศลธรรม”^๕ ใน ทสุตตรสูตร กล่าวไว้ว่า กุศลกรรมบถ คือ ธรรม ๑๐ ประการที่เป็นไปในฝ่ายคุณวิเศษ^๖ และในสาเลยยกสูตรและเวรัญชกสูตร กล่าวไว้ว่า กุศลกรรมบถ คือ เหตุปัจจัยนำไปสู่สุคติ คือความประพฤติน่าเสมอคือความประพฤติธรรม ทางกาย ๓ ทางวาจา ๔ และ ทางใจ ๓^๗ ดังนั้น กุศลกรรมบถ ๑๐ หมายถึงหนทางแห่งการทำดี ๑๐ ประการ ประกอบด้วย การประพฤติ ทางกายดี การประพฤติทางวาจาดี การประพฤติทางใจดี ประกอบด้วย

๑) การคิดดี (Good Thinking) คือ การคิดดี ทำให้ชีวิตมีสุข เป็นหลักการปฏิบัติตนอย่างง่าย สำหรับการใช้ชีวิตประจำวัน คิดให้เป็นบวก (Positive Thinking) คิดสิ่งที่ดีมีประโยชน์ มองโลก มองคน ส่วนที่ดี มองและคิดด้วยความเมตตา โดยไม่เบียดเบียน ไม่ทำร้ายด้วยวาจา การมีความคิดที่เป็นลบ (Negative Thinking) นับเป็นสิ่งที่มีความเสียหายอย่างมากมายต่อตนเอง ต่อเพื่อนและต่อสังคม มักจะเกิด ปัญหา เกิดความขัดแย้ง อยู่เสมอ ดังนั้น การคิดดี ย่อมนำมาพาความสงบ ความเรียบร้อยตั้งแต่ครอบครัว โรงเรียน และสังคม

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔๗/๓๖๒.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๑/๔๓๑.

^๗ ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๓๙/๔๗๑/๔๘๗.

๒) การทำดี (Good Making) คือทำในสิ่งที่ถูกต้อง ถูกกฎหมาย กติการะเบียบ ปฏิบัติจรรยาบรรณ วัฒนธรรมที่ดีงาม ตามบทบาทหน้าที่ เหมาะสมเวลาสถานที่ บุคคล พึ่งทำสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ผู้อื่นสังคมประเทศชาติ มีเมตตา ต่อสรรพสัตว์ ไม่ลักขโมย เบียดบัง คดโกง ซื่อสัตย์สุจริต มีความเที่ยงธรรม ไม่มีอคติ มาครอบงำ ปราศจากการเอาแต่ประโยชน์ส่วนตนเป็นที่ตั้งทำดีทำอะไร คือ การประพฤติปฏิบัติตนเองในทางที่ถูกที่ควร ทำหน้าที่ของตนเองอย่างสุดความสามารถเต็มกำลัง โดยยึดมั่นเป้าหมาย และแสวงหาหนทางในการดำเนินการ ทำให้ดีที่สุดเพื่อไม่ให้เกิดปัญหาและสำเร็จลุล่วงทันเวลา

๓) การพูดดี (Good Speaking) คือการพูดสิ่งที่เป็นจริง เป็นประโยชน์ ไม่สื่อสารออกไปทำร้ายใคร ไม่พูดเท็จ ไม่พูดจาหยาบคาย ไม่พูดดูถูกเหยียดหยาม ส่อเสียด เพื่อเจ้า ตำนินิตเตียน นินทาว่าร้าย ยกตนข่มท่าน บั่นทอนกำลังใจ การพูดด้วยวาจาอ่อนไพเราะ นิ่มนวล พูดด้วยสุภาพอ่อนโยนด้วยไมตรีจิต จิตเมตตา ระงับอารมณ์ตนเองได้ คิดก่อนพูด จะพูดอะไรก็คิดไตร่ตรองว่าจะกระทบบุคคลรอบข้างในทางที่เสียหายหรือไม่ พูดไปแล้วส่งผลเสียก็จะไม่พูด การรู้จักใช้คำพูด รู้กาลเทศะ รู้ความเหมาะสม บุคคลใดใช้วาจาดีในทางที่ถูกต้องดีงาม ย่อมสร้างความเคารพนับถือให้กับบุคคลนั้น

๓.๒ หลักทศ ๖

ทศ ๖ เป็นหลักการเกื้อกูลต่อบุคคลรอบข้างหรือการสร้างสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลอื่น เกื้อกูลหมายถึงความสัมพันธ์อันดีที่ประพฤติปฏิบัติต่อกับบุคคลรอบข้างทั้ง ๖ ทิศ ประกอบด้วยเกื้อกูลบิดามารดา (ทิศเบื้องหน้า) เกื้อกูลครูอาจารย์ (ทิศเบื้องขวา) เกื้อกูลผู้ปกครอง (ทิศเบื้องหลัง) เกื้อกูลมิตร (ทิศเบื้องซ้าย) เกื้อกูลรุ่นพี่รุ่นน้อง (ทิศเบื้องล่าง) เกื้อกูลพระสงฆ์ สามเณร (ทิศเบื้องบน) สมภาร พรหมทาได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับ ทศ ๖ ในสังคาลกสูตรว่า การดำเนินชีวิต เราอาจจะจำแนกเนื้อหาของการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาออกเป็น ๒ ส่วนด้วยกัน คือ ปฏิบัติส่วนบุคคลกับปฏิบัติต่อสังคม เนื้อหา ๒ ส่วนนี้เกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ ปฏิบัติส่วนบุคคลคือพื้นฐานของสังคม กล่าวให้เข้าใจง่ายก็คือ พระพุทธศาสนาถือว่าระบบปฏิบัติมีบทบาทสำคัญ ได้แก่ ช่วยให้ปัจเจกบุคคล สามารถดำเนินชีวิตส่วนตัวได้อย่างมีความสุข และสังคมส่วนรวมก็ดำรงอยู่อย่างปกติสุขด้วยพุทธศาสนาเชื่อว่าความสงบสุขของสังคมอิงอาศัยอยู่กับหลักปฏิบัติของคนแต่ละคนในสังคม เมื่อปัจเจกมีคุณธรรมสังคมส่วนรวมย่อมเป็นสุข เพราะส่วนบุคคลนั้นจะนำไปสู่หลักปฏิบัติพื้นฐานทางสังคม^๔ ผู้วิจัย ขอนำเสนอ ดังนี้

๑) เกื้อกูลครอบครัว (Maintain of Family) หมายถึงการปฏิบัติตนเองต่อมารดาบิดา ปู่ย่าตายาย ลุงป้า น้าอา ถือว่าเป็นหน้าที่ที่ต้องกระทำให้การดูแล เอาใจใส่ ช่วยเหลืองานบ้าน มีความประพฤติ

^๔ สมภาร พรหมทา, พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๗.

ดีงามเหมาะสมแก่สืบทอดวงศ์ตระกูล เชื้อพืงและปฏิบัติตามคำสั่งสอนของท่าน การให้กำลังใจกัน การให้อภัยซึ่งกัน การใช้เวลาด้วยกันอย่างมีคุณค่า การรู้จักภาระหน้าที่ในครอบครัว และช่วยเหลือซึ่งกันและกัน มีความกตัญญูต่เวทิตี ซึ่งการกระทำเหล่านี้เป็นสร้างสัมพันธ์ภาพที่ดีภายใต้ความรักและความอบอุ่น

๒) เกื้อกูลการศึกษา (Maintain of Education) การปฏิบัติตนต่อครูอาจารย์ จะต้องให้ความเคารพนับถือ ครู อาจารย์ และปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับการเป็นนักเรียนที่ดี ต้องมีสัมมาคารวะต่อครูอาจารย์ ทั้งกายวาจาและใจ โดยการทำ ความเคารพเมื่อพบเห็นท่าน พุดคุยกับท่านด้วยวาจาสุภาพอ่อนน้อม และไม่แสดงกิริยาที่ไม่เหมาะสม หรือพูดไม่ตืดคิดไม่ตืดกับท่าน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เชื้อพืงและปฏิบัติตามคำอบรมสั่งสอนของครู อาจารย์ ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน กตัญญูต่เวทิตีต่อครู อาจารย์ โดยการตั้งใจเรียน และเคารพปฏิบัติตามกฎระเบียบของโรงเรียนประพฤติตนเรียบร้อยไม่เกเร ช่วยเหลืองานท่านตามโอกาส และความสามารถของตนเอง

๓) เกื้อกูลศาสนา (Maintain of Religion) หมายถึงการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์สามเณร ซึ่งเป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนคือการทำนุบำรุงพระพุทศาสนา ทำให้พระพุทศาสนามั่นคงเจริญ เป็นที่พึ่งแก่พุทธศาสนิกชน การปฏิบัติตนคือการที่ตัวเองปฏิบัติเองให้เป็นคนดีมีศีลธรรม ช่วยเหลือกิจพระศาสนา บำรุงวัดวาอาราม ดูแลพระสงฆ์ สามเณร ในเรื่องปัจจัย ๔ และต้องช่วยกันปกป้องธำรงรักษาพระพุทศาสนาไม่ให้มัวหมอง เพื่อให้ดำรงอยู่สืบไป

๔) เกื้อกูลกัลยาณมิตร (Maintain of True Friend) หมายถึงการปฏิบัติตนต่อเพื่อน และต่อรุ่นพี่รุ่นน้องซึ่งเป็นลูกศิษย์ ครูอาจารย์เดียวกันอยู่ในโรงเรียนเดียวกันมีสิทธิเสรีภาพมีความเสมอภาคในกรอบของโรงเรียน มีความเป็นนักเรียนเท่าเทียมกัน จึงสร้างความเป็นเพื่อนกันเกิดขึ้น ด้วยการรักใคร่ปรองดองกัน ไม่ทะเลาะวิวาทหรือเอาเปรียบซึ่งกันและกัน มีความอื้อเพื่อเผื่อแผ่กัน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ยอมรับฟังปัญหา และช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้เพื่อนเท่าที่จะช่วยได้ หากเกินความสามารถควรปรึกษา พ่อ แม่ และครูอาจารย์ ส่งเสริมเพื่อนในทางที่ถูกต้อง ให้กำลังใจเพื่อนและชมเชยเมื่อเพื่อนทำความดี ตักเตือนเมื่อเพื่อนทำในสิ่งที่ไม่เหมาะสม ไม่อิจฉาริษยาเพื่อน ไม่ชักชวนให้เพื่อนกระทำผิดหรือทำลายเพื่อน ไม่ใส่ร้ายเพื่อนให้ได้รับความเดือดร้อน มีความเป็นกัลยาณมิตร พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือพุทธธรรม ฉบับปรับขยายว่า กัลยาณมิตรในแง่ทำหน้าที่ต่อผู้อื่นควรมิตุณสมบัติสำหรับการทำหน้าที่ ที่เรียกว่า กัลยาณมิตรธรรม ๗ ประการ ดังนี้ (๑) ปิโย น่ารัก คือเข้าถึงจิตใจ สร้างความรู้สึกสนิทสนม เป็นกันเอง (๒) ครุ นำเคารพ คือมีความประพฤตีสสมควรแก่ฐานะทำให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ (๓) ภาวนียะ นำเจริญใจ คือ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง และเป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ (๔) วัตตา รู้จักพูดให้ได้ผล คือพูดเป็น รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ (๕) วจนักขโม ทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษา ชักถามแม้จุกจิก (๖) คัมภีร์รัฐจะ กะถัง กตตา แถลงเรื่อง

ล้าลึกได้ คือ กล่าวชี้แจงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งซับซ้อนให้เข้าใจได้ (๗) โน จัฏฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำในอฐาน คือไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหลไม่สมควร^๙

บทสรุป

รูปแบบการปลูกฝังจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนบวรราชแจ่มใสวิทยา ๑ ภายใต้ “KANYAPAT MODEL” เป็นรูปแบบเพื่อเสริมสร้างความมีวินัยให้เกิดขึ้นกับนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย เพราะนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายเป็นวัยที่ก้าวสู่ความเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต บูรณาการด้วยหลักพุทธธรรม คือหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ และหลักทศ ๖ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนส่งเสริมให้บุคคลมีวินัย ซึ่งหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นหลักธรรมการประพฤติปฏิบัติด้านกาย วาจาและใจ ได้แก่ ความประพฤติด้านกาย ๓ ประการ คือ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการประพฤตินิดในกาม ความประพฤติทางวาจา ๔ ประการ คือ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดเท็จ เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เป็นผู้ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เป็นผู้ละเว้นขาดจาก การพูดเพ้อเจ้อ ความประพฤติทางใจ ๓ ประการ คือ เป็นผู้ไม่ฟุ้งเสียดอยากได้ของเขา เป็นไม่มีจิตพยาบาท เป็นผู้ไม่มีสัมมาทิฏฐิ หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นหลักธรรมเน้นการประพฤติปฏิบัติตนที่ช่วยให้มนุษย์ที่ได้รับการพัฒนาแล้วอาศัยอยู่ในสังคมนี้ได้อย่างเป็นสุข สามารถช่วยลดปัญหาของประเทศชาติได้จำนวนมาก ตลอดจนเป็นเหตุให้โลกนี้ได้รับความสงบสุข เพราะว่า ในหลักของกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการนั้น คือ เป็นสร้างวินัยในตนเองด้วยการเริ่มต้นการประพฤติปฏิบัติอยู่ในขอบเขตของคุณธรรม คุณงามความดีด้วยตนเอง และเมื่อตนเองพร้อมถึงหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ แล้วย่อมนำพาครอบครัว สังคม และประเทศชาติให้มีความสุขซึ่งสอดคล้องพระอริการประมวล อธิปญฺญ (จันทรประทีภ) และคณะ กล่าวไว้ว่า วิธีการพัฒนามนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ เป็นวิธีการ ควบคุมทั้งสามส่วนให้สงบ คือ เริ่มตั้งแต่วิธีการควบคุมกายกรรมให้อยู่ในระเบียบวินัยของ สังคม เป็นการส่งเสริมการพัฒนาตนเองและชีวิตของตนเองให้ก้าวหน้าในสังคมพร้อมกับการ มีส่วนร่วมช่วยสร้างสรรค์สังคมให้สงบสุข เพราะ ผู้ที่ปฏิบัติตามหลักของศีลธรรมตามกุศลกรรมบถ จะไม่ทำให้ตนเองเดือดร้อนและไม่ทำให้ผู้อื่นต้องเดือดร้อน^{๑๐} สำหรับหลักทศ ๖ เป็นหลักธรรมถึงเกื้อกูลถึงความสัมพันธ์กันในสังคมเริ่มต้นตั้งแต่ครอบครัวเปรียบเหมือนกับทศทั้ง ๖ เป็นการปูพื้นฐานด้านวินัยให้กับตนเอง โดยมีตัวเราเป็นศูนย์กลางกับบุคคลประเภทต่าง ๆ ที่ต้องเกี่ยวข้อง

^๙ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๔๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พลีธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๕๗๓-๕๗๔.

^{๑๐} พระอริการประมวล อธิปญฺญ (จันทรประทีภ) และคณะ, “หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”, วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬาฯ, ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๓): ๔๓.

สัมพันธ์ด้วยทางสังคมในฐานะต่าง ๆ เปรียบเหมือนกับทศ ๖ ที่อยู่รอบตัวเรา ดังนี้ ทศเบื้องหน้า คือ สัมพันธภาพระหว่างมารดาบิดากับบุตร ทศเบื้องขวา คือ สัมพันธภาพระหว่างครู อาจารย์กับศิษย์ ทศเบื้องหลัง คือ สัมพันธภาพระหว่างสามี ภรรยา ทศเบื้องซ้าย คือ สัมพันธภาพระหว่างมิตรสหาย ทศเบื้องล่าง คือ สัมพันธภาพระหว่างคนใช้ ลูกจ้างกับนายจ้าง ทศเบื้องล่าง คือ สัมพันธภาพระหว่างคนใช้ ลูกจ้างกับนายจ้าง ซึ่งมีความสอดคล้องกับ รัชชัช ขยันทำ ได้กล่าวไว้ว่า หลักทศ ๖ เป็นการดำเนินชีวิตของบุคคลผู้หนึ่งที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับ บุคคลถึง ๖ สถานะ ซึ่งแต่ละบุคคลย่อมมีหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติต่อบุคคลต่าง ๆ ในสังคมอันเปรียบเสมือนทศทั้ง ๖ ที่อยู่รอบตัวเรานำมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตตามให้เกิดผลดีแก่ตนเองและสังคม กล่าวคือให้มีความรับผิดชอบ ในหน้าที่ต่อตนเองและผู้อื่น^{๑๑} จะเห็นได้ว่า ทศ ๖ เป็นเสมือนการทำหน้าที่ของแต่ละบุคคลในครอบครัวหรือในสังคม เพราะเมื่อบุคคลเมื่อบุคคลรู้จักหน้าที่ที่จะทำต่อกันครอบครัวหรือสังคมเกิดความสงบสุข ทั้งสองหลักธรรมคือกุศลกรรมบถ ๑๐ และ ทศ ๖ เป็นหลักธรรมนำมาซึ่งการปลุกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัยได้เป็นอย่างดี เพราะเมื่อมีวินัย โดยการเริ่มต้นจากการปฏิบัติตนต่อตนเอง ด้านกาย วาจา ใจ และการเกื้อกูลต่อตนเองที่ดีแล้ว ย่อมส่งผล การประพฤติปฏิบัติตนด้วยสิ่งดี ๆ ด้วยกาย วาจา ใจ และการเกื้อกูลบุคคลรอบข้าง ด้วยการกระทำที่ดี เช่นกัน ผลประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ของวินัยดี คือสังคมและประเทศชาติ ได้พลเมืองที่ดี มาช่วยพัฒนาประเทศ ให้เจริญก้าวหน้าด้วยวินัยเพิ่มมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ (Suggestion)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

โรงเรียนควรกำหนดแนวทางการพัฒนาวินัยนักเรียน มีรูปแบบที่มีแนวทางการส่งเสริม ดังนี้

๑. ควรส่งเสริมการปลุกจิตสำนึกด้านคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย โดยมีเป้าหมายหลักคือการ พัฒนาความมีวินัยในตนเองให้แก่นักเรียน และเพื่อให้นักเรียนเข้าใจและปฏิบัติตนได้ถูกต้อง
๒. ครูและบุคลากรทางการศึกษาร่วมกันกำหนดรูปแบบกิจกรรมหรือแนวทาง ที่เหมาะสมกับการปลุกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เพื่อหารูปแบบที่เหมาะสมกับการพัฒนาความมีวินัยของนักเรียน
๓. ควรมีการปรับและหรือแก้ไขระเบียบวินัยที่ล้าสมัย ให้มีทันสมัย
๔. ควรมีการชี้แจงเรื่องกฎ ระเบียบ กติกา ต่าง ๆ การประพฤติปฏิบัติตนตามระเบียบ ข้อบังคับของโรงเรียนให้นักเรียนทราบอย่างสม่ำเสมอ

^{๑๑} รัชชัช ขยันทำ, “พุทธจริยศาสตร์ : พันธสัญญาที่บุคคลพึงกระทำต่อกันในทศ ๖”, วารสารปรัชญาปริทรรศน์, ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓): ๖๙.

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

๑. โรงเรียนควรอบรมหรือส่งเสริมให้ครูอาจารย์มีความเข้มงวดต่อ พฤติกรรมผู้เรียนด้านความมีวินัยอย่างต่อเนื่อง

๒. สถาบันครอบครัวโดยเฉพาะพ่อและแม่จะต้องมีความรู้ที่ถูกต้องต่อวิธีการเลี้ยงดูลูก เพื่อส่งเสริมความมีวินัยรวมทั้งการเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ลูกเพื่อเสริมสร้างความมีวินัยในระยะยาว

๓. ผลการวิจัยพบว่ารูปแบบการปลูกจิตสำนึกคุณลักษณะอันพึงประสงค์ด้านวินัย เชิงพุทธบูรณาการ สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ควรมีการเผยแพร่งานวิจัยแก่สถานศึกษาทั่วประเทศ เพื่อจะได้นำไปใช้ประโยชน์ในการเสริมสร้างวินัยในสถานศึกษา ต่อไป

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการใช้การเสริมสร้างวินัยนักเรียนในโรงเรียนมัธยมศึกษา

๒. ควรศึกษาผลกระทบของการนำองค์ประกอบการเสริมสร้างวินัยนักเรียนไปใช้กับการบริหารโรงเรียน

บรรณานุกรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**. พิมพ์ครั้งที่ ๔๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ผลิธรรม, ๒๕๕๘.

พระราชดำรัสพระราชทานแก่นักศึกษามหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ วิทยาเขตภาคใต้ จังหวัดสงขลา ณ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จังหวัดสงขลา ๑๐ กันยายน ๒๕๒๔.

พระอธิการประมวล อธิปถุญ (จันทระประทีภย์) และคณะ. “หลักสูตรกรรมบถ ๑๐ กับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์”. **วารสารบัณฑิตศึกษามหาจุฬา**. ปีที่ ๗ ฉบับที่ ๓ (กรกฎาคม - กันยายน ๒๕๖๓): ๔๓.

รัชชัย ชยันทำ. “พุทธจริยศาสตร์ : พันธสัญญาที่บุคคลพึงกระทำต่อกันในทิศ ๖”. **วารสารปรัชญาปริทรรศน์**. ปีที่ ๒๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม - มิถุนายน ๒๕๖๓): ๖๙.

สมภาร พรหมทา. **พุทธศาสตร์กับปัญหาจริยศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๕๑**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๑.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, **แผนพัฒนาเศรษฐกิจและ สังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๖๐-๒๕๖๔**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๖๐.

สุนีย์ ภูพันธ์. **แนวคิดพื้นฐานการสร้างและการพัฒนาหลักสูตร**. เชียงใหม่: โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๖.